

4 РЭХА ЗАСТАРЫНСКАЯ

■ Погляд на Першую сусветную

ДЗІЙНЫ ВЫБАР

«РАНА»

Людзі, помніце! Зось в мае 1943 год немцы-фашыстские плячы гайво сожгли мирных жителей. Ерэвін Застарыня. Бачная сцяга сожженим и погнаним в боях воинам и партизанам 1941-45 годы.

Ніна Адамаўна Кузуб (Малечка) цяпер на пенсіі, жыве ў Брэсце. У яе добрая сям'я, звычайныя клопаты гаспадыні дома. Кожны год вясной яна ездзіць у родную вёску Застарыне Баранавіцкага раёна, каб наведаць магілы родных і пакланіцца помніку, які пастаўлены ў гонар усіх бязьвінна знішчаных яе землякоў.

...Той дзень Ніна не памятае: ёй было ўсяго два гады. Аб страшных падзеях яна ведае з расповедаў сваякоў, аднавяскоўцаў. Застарыне знаходзіцца ў акружэнні лясоў. І пасля акупацыі многія жыхары вёскі падаліся ў партызаны. Недалека дыслацаваўся атрад імя Суворова. Яго прадстаўнікі і прыйшлі ў Застарыне правесці мітынг 1 мая 1942 года. Людзей сабралі, прамовы сказалі і палічылі, відаць, сваю справу зробленай. Праўда, у вёсцы засталася начаваць з паўтара дзясятка партызан. Яны і ўступілі ў бой з праціўнікамі, калі рانیць у Застарыне наляцелі фашысты з 57-га карнага батальёна. Але ж сілы аказаліся няроўнымі, і партызанскае супраціўленне вораг зламаў за чвэрць гадзіны. А потым пачалася расправа з мірным насельніцтвам. Людзей зганялі ў дамы па 15-20 чалавек, расстрэльвалі з кулямэта, а хату падпальвалі. У той дзень былі знішчаны 382 чалавекі, з іх 70 — дзеці.

Тыя, хто на сваё шчасце некуды адлучыўся з вёскі ці змог уцячы ў лес, знайшлі роднае сяло ў папалішчы з гурбамі мёртвых цел. Пра гэта падрабозна напісана ў кнізе «Памяць. Баранавіцкі раён». Там жа змешчаны ўспаміны Васіля Ленкі, які адным з першых прыбег у вёску пасля расправы. Сярод мёртвых ён знайшоў Кацю Фурса. Яна стаяла і прасіла зняць з яе цела мёртвай жанчыны. Васіль вызваліў зямлячку і пабег шукаць яе сваякоў. Аказалася, муж, дзеці, бацькі Кацярыны — усё былі забітыя. Калі ж хлопец вярнуўся з далёкім сваяком, убачыў, што Каця памерла... Тыя, хто застаўся ў жывых, пацху хаваці сваіх родзічаў. За некалькі дзён у вёсцы выраслі фактычна новыя могілкі.

Ніна не памятае расправу, не памятае, як яе з сястрой вывёў у лес старэйшы брат. Затое памятае, што было потым. А потым — адчуванне страшонага голаду. Увесь час хацелася есці. Гэта і ёсць яе першы ўспамін дзяцінства. Як яны выжылі, Ніна Адамаўна цяпер разумее з цяжкасцю. 13-гадовы брат, сам дзіця, фактычна выратаваў яе і 4-гадовую сястру Ліду. Лідзія Адамаўна памятае больш. Карміліся тым, што давалі спаддзячыныя суседзі, збіралі крапіву, шчаўе, на полі шукалі бульбуні ці бурак. А былі дні, што наогул ні

кроскі не трапляла ў рот. «Неяк выжылі. Нейкі асаблівы сялянскі запас трывалася быць закладзены, відаць, ад нараджэння, — з цяжкасцю стрымлівае слёзы Лідзія Кузуб. — Брат Міша, які умеў, нас дглядаў, мну адзенне ў рэчыцы. Дзе ён наогул браў вопратку для нас, не магу сабе зараз уявіць».

Міхалі, які фактычна выратаваў жыццё сваім сёстрам, памёр даволі рана. Тыя падзеі, несумненна, адбіліся на яго здароўі. Ды і потым вайна нагадвала пра сябе ўсё іх жыццё.

Ніна трапіла ў Маўчадскую школу-інтэрнат, якую ўспамінае з назменнай цеплыні. Вучылася добра, пасля заканчэння пераехала ў БДУ на біялагічны факультэт. Але ж падчас вучобы даводзілася вельмі цяжка, не было бацькоў, якія падкінулі б прадуктаў, які таварышам-аднакурснікам, альбо дапамаглі б якой капейкай. Прававала вечамерам прыбальшчыцай у Тэатры юнага глядача. І ўсё роўна не магла сабе дазволіць прыстойную сукенку ці пару абутку. Таму, калі прапанавалі застацца ў аспіранты, адмовілася. Хацелася хутчэй паступіць на працу, атрымаць заробак, каб выбіцца з галецы. Па размеркаванні трапіла ў Брэст. Тут сустрэла свой лёс, даволі удала склаўся і кар'ера. Толькі васьм рана, нанесеная трагедыя роднай вёскі, ніколі ўжо не загоіцца. Бо той дзень зрабіў яе сірачой, якой было наканавана лёсам прайсці столькі выпрабаванняў.

А вёска Застарыне потым адраділася. Доўга была цэнтрам саўгаса. Цяпер там працуе базавая школа. І маладая настаўніца часта прыводзіць дзяцей да помніка. Настаўніца — унучка Лідзіі, сястры Ніны Адамаўны. **Святлана ЯСКЕВІЧ.**

Напярэдадні Дня Перамогі беларускія СМІ паведамілі аб тым, што з'явіўся ў продажы набор плакатаў «Палкаводцы і военачальнікі зямлі беларускай», аўтарам якога выступіў падпалкоўнік запаса Віталь Чырвінскі. Асноўна мэта праекта, паводле слоў аўтара, папулярызацыя ваеннай гісторыі і выхаванне моладзі ў патрыятычным кірунку. Набор уключае ў сябе 28 невялікіх плакатаў, на кожным з якіх — военачальнік, народжаны на нашай зямлі або праславіўшы яе ў баях.

Сярод персаналій, прадстаўленых у падборцы, — самыя розныя людзі. Ёсць сярод іх, безумоўна, і вялікія палкаводцы, а ёсць і тыя, чыя веліч, мякка кажучы, вельмі спрэчная. Аднак асабіста ў мяне не мог не выклікаць здзіўлення адзін красамоўны факт. З 28 палкаводцаў, прадстаўленых у серыі плакатаў, толькі адзін мае дачыненне да Першай сусветнай вайны. Адзін!.. Гэта генерал ад інфантэрыі Кіпрыян Кандратовіч. Няўжо наша зямля была такая бедная на палкаводчыя таленты сто гадоў таму?

Як вядома, у час Першай сусветнай вайны было сфарміравана шэсць франтоў: Паўночна-Заходні, Паўднёва-Заходні, Паўночны, Заходні, Румынскі і Каўказскі. Дык вось, двума з гэтых шасці франтоў камандавалі беларусы. Генерал ад кавалерыі Васіль Гурко, прадстаўнік самай вядомай беларускай генеральскай дынастыі, у 1917-м узначаліў Заходні фронт са штабам у Мінску, а генерал ад інфантэрыі Аляксандр Рагаза ў тым жа годзе — Румынскі фронт, прычым некаторы час яму падпарадкоўваліся і саюзныя румынскія арміі. Ваеннымі аргументамі краіны ў розныя гады камандавалі трое генералаў-беларусаў: Платон Лячыцкі, Яўген Радкевіч і Аляксандр Рагаза.

Пасаду камандуючага арміяй у 1914—1917 гг. займалі 63 генералы. Дзевяць з іх былі беларусамі або ўрадзджанамі нашых зямель. А лік камандзіраў карпусоў беларускага паходжання ідзе ўжо на дзясяткі. З 60 кавалераў высокай палкаводчай узгароды — ордэна Святога Георгія 3-й ступені — шасцёра беларусаў (чатыры генералы ад інфантэрыі, генерал-лейтанант і палкоўнік). Варта ўгадаць і іншы факт: з 36 загінуўшых падчас Першай сусветнай генералаў рускай арміі — шасцёра беларусаў.

Сярод беларускіх военачальнікаў часоў Першай сусветнай былі сапраўды выдатныя палкаводцы. Першым з іх трэба назваць ураджэнца Гродзеншчыны, сына правага вяскова-

га святара, генерала ад інфантэрыі Платона Лячыцкага. Усю вайну ён камандаваў 9-й арміяй і стаў адным з асноўных «аўтараў» легендарнага Брусілаўскага прарыву. Армія Лячыцкага адна трымала на сабе ўвесь паўднёвы ўчастак Паўднёва-Заходняга фронту, на цэлы месяц адтэрмінаваўшы падзенне Бухарэста! Узнагародзіў генералу сталі вышэйшыя баявыя ордэны Расіі — Святога Георгія 4-й і 3-й ступеняў, а таксама Георгіеўскага зброя з брыльянтамі, якой за ўсю вайну ўдасціліся толькі восем военачальнікаў. Галасы ваенных гісторыкаў гукаць ва ўнісон: гэта самы таленавіты рускі палкаводзец армейскага ўзроўню часоў Першай сусветнай. У 1920-м Платон Аляксеевіч уступіў у Чырвоную Армію, але быў неабгрунтавана абвінавачаны ў стварэнні антысавецкай арганізацыі і памёр у турэмнай калоніі.

Не менш заслужаным быў віцэ-бачанін генерал ад інфантэрыі Яўген Радкевіч, чый 3-і Сібірска-армейскі корпус вясной 1915-га выратаваў ад гібель усю рускую 10-ю армію, вытрымаўшы ўдар трох германскіх карпусоў. Аб Радкевічу захоплена адзываўся нават яго праціўнік, знакаміты нямецкі стратэг Э. фон Лютэндорф. Дарэчы, пасля рэвалюцыі генерал ад інфантэрыі Радкевіч разам з трыма сынамі-афіцэрамі паступіў на службу ў Чырвоную Армію, выкладаў тапаграфію ў ваенным вучылішчы і памёр у 1930 годзе, калі з'яўляўся персанальным пенсіянерам усеасяжнага значэння.

А віцэ-бачанін генерал ад інфантэрыі Аляксандр Рагаза прайшоў доўгі і складаны шлях ад палцакага кадэта да ваеннага міністра Украіны. Яго 4-я армія ўвесь 1916 год вяла найцяжэйшыя баі ў Беларусі — у сакавіку на возеры Нарач, а ў чэрвені-ліпені — пад Баранавічамі. Гэта былі дастойныя спробы выгнаць германскіх акупантаў з беларускай зямлі. Пасля

рэвалюцыі, у 1918-м, Рагаза ўзначаліў узброеныя сілы незалежнай Украіны. Дзяржавы, стаўшы ваенным міністрам краіны. А праз год генерал загінуў пад кулямі бандытаў атамана Грыгор'ева: адмовіўся ўступаць у яго войска і быў расстрэляны.

Словам, сто гадоў таму беларусы няк не маглі паскардзіцца на адсутнасць у іх радах таленавітых палкаводцаў, якія праславіліся бліскучымі подзвігамі. Тым больш дзіўны выбар аўтара падборкі плакатаў В. Чырвінскага. Слана ён, як кажучы, і не заўважыў, не надаўшы ўвагі ні «жалезнаму Лячыцкаму» — правай рудэ А. Брусілава, ні В. Гурко, які камандаваў Заходнім фронтам у Беларусі, ні А. Рагаза. А выбару для падборкі сваіх плакатаў Кандратовіча...

Кіпрыян Кандратовіч сапраўды быў фігурай своеасаблівай. У руска-японскую ён змагаўся храбра, быў удасценны ордэна Святога Георгія 4-й ступені. На фронт Першай сусветнай генерал ад інфантэрыі Кандратовіч трапіў у жніўні 1914-га на пасадзе камандзіра 23-га армейскага корпуса. Але замест таго, каб прыкрываць адыдох суседняга 15-га корпуса, які адступіў, кінуў свае войскі на волю лёсу і паехаў у тыл. Залішне нагадаваць, як паставіліся б да

працягу ўсяго 1918 года пад германскай акупацыяй? Некаторыя сучасныя гісторыкі пераконаваюць, што генерал шчыра ўсвядоміў беларускую ідэю і марыў служыць незалежнай Беларусі. Але паверыць у гэтую кранальную гісторыю складана. Хутчэй за ўсё, Кандратовіч, пакрыўдзаны на ўсе папярэднія ўлады (і «царскую», і «дэмакратычную»), проста вырашыў зрабіць стаўку на нацыяналістаў. Калі б «беларуская» карта згуляла і ў свеце, з'явілася б незалежная Беларусь, то Кандратовіч у такім выпадку быў бы забяспечаны пост ваеннага міністра або пасада Вярхоўнага Галоўнакамандуючага.

Але не зраслося. І даўляюся Кандратовічу паспешліва шукаць шчасцё ўжо ў іншай краіне — Літве. Відаць, служыць яму было усё роўна каму. У 1920—1921 гадах Кіпрыян Антонавіч быў віцэ-міністрам аховай края Літвы, пасля чаго выйшаў у адстаўку і пераасіліўся ў свой маёнтак, што знаходзіўся недалёка ад Гродна (тады гэта была тэрыторыя Польшы). Там Кандратовіч і памёр 31 кастрычніка 1932-га.

Вось такая біяграфія. Уся падпарадкаваная таму часу, палітыцы, неадкладным інтарэсам. Вось

На выдатнага палкаводца зямлі беларускай Кіпрыян Кандратовіч, які бяздарна праваліў самую першую даручаную яму кампанію 1914-га, не цягне пры ўсім жаданні. Не цягне ён нават на ролю стваральніка беларускіх узброеных сіл.

Кандратовіча за аналагічны праступак у Чырвонай Арміі летам 1941-га. А вось у Рускай імператарскай арміі яго ўсяго толькі знялі з пасады. Адбылося гэта 30 жніўня 1914 года, праз 40 дзён пасля пачатку вайны. І усё. Больш у баявых дзеяннях генерал Кандратовіч не ўдзельнічаў.

Вярнулі яго ў армію толькі 8 мая 1917 года. Тады «праклятыя царскі рэжым» паў, і Цасовы ўрад змоцненна «чысціў» армію ад генералаў «старой загартуўкі». На змену ім ішлі военачальнікі, якія імкнуліся выслухаць перад новай удадай. Да такіх адносіўся і Кандратовіч, які атрымаў у камандаванне 75-ю пяхотную дывізію. Праўда, няк праславіцца ў баях гэтае злучэнне не змогло. А там грывнулі і кастрычніцкія падзеі, пасля якіх Кандратовіч паехаў у родную Беларусь, дзе стары генерал увайшоў у Народны скаркатарыят Беларускай Народнай Рэспублікі, а са снежня 1918 года займаў пасаду міністра абароны БНР.

Што прымусліла К. Кандратовіча служыць на зямлі, якая была на

толькі на выдатнага палкаводца зямлі беларускай Кіпрыян Кандратовіч, які бяздарна праваліў самую першую даручаную яму кампанію 1914-га, не цягне пры ўсім жаданні. Не цягне ён нават на ролю стваральніка беларускіх узброеных сіл. У 1917—1918-м пад кіраўніцтвам Кандратовіча ніводнай бяздольнай беларускай ваіскавай часці так і не было створана. А вось на Румынскім фронце ў гэты ж час быў паспяхова «беларусізаваны» цэлы 4-ы армейскі корпус, які атрымаў назву Беларускага армейскага. Тры паўнаватасныя дывізіі былі ўключэнтаваны выключна салдатамі — беларусамі на нацыянальнасці. І ажыццэўлена гэтая ідэя была пад кіраўніцтвам генерала ад інфантэрыі Д.Шчарбачова і генерал-маёра І. Пажарскага. Калі і лічыць кагосьці працаўкамі ўзброеных сіл незалежнай Беларусі, дык гэта іх.

Вачаслаў БАНДАРЭНКА,
член Саюза пісьменнікаў Беларусі, тэлеведучы

■ Масты дружбы

БЕЛАРУСЬ — ЯГО ЛЁС...

«Гісторыя аднаго кажушка» — аповесць казахскага пісьменніка, у якім расказваецца пра Беларусь партызанскую

З чарговай камандзіроўкі прывёз кнігу «Сэрца, народжанае для добра» (па-казахску назва яе гучыць так: «Жаксылыка жаралган журек»). І прысвечаны гэты том лёсу, творчасці аднаго з актыўных арганізатараў асветніцтва ў Казахстане, грамадскаму і дзяржаўнаму дзеячу, пісьменніку і вучонаму Адыю Шарыпаву. Уручылі мне гэтае выданне ў падарунак у Інстытуте літаратуры і мастацтва Акадэміі навук Казахстана ў Алматы.

— Адыі Шарыпаў, — адрэзу заўважыла кандыдат філалагічных навук і добры сябра беларускай літаратуры Святлана Аманеава, — першы з казахцаў, чыё імя ўключана ў Брытанскую Энциклапедыю. У свай час ён быў міністрам асветы Казахскай ССР, першым сакратаром Саюза пісьменнікаў Казахстана, сакратаром Саюза пісьменнікаў ССРСР. Адыі Шарыпава выбіралі дэпутатам Вярхоўнага Савета Казахскай ССР і Вярхоўнага Савета ССРСР, намеснікам Старшыні Савета Саюза Вярхоўнага Савета ССРСР. Працаваў пісьменнік і дырэктарам Інстытута літаратуры і мастацтва імя М. Ауэзава. Таленавіты педагог і вядомы вучоны, ён унёс вялікі ўклад у стварэнне падручнікаў на казахскай мове. Вось у гэтай кнізе ўпершыню выдзелены не толькі ўспаміны пра славетнага даследчыка літаратуры, але і архіўныя дакументы, якія ўяўляюць вялікую навуковую, гістарычную цікавасць.

...А што ж яднае Адыі Шарыпава з Беларуссю? У лютым 1940 года маладога казахца прызвалі ў армію. І патрапіў ён служыць у 7-ю танкавую дывізію, якая дыслацавалася ў той час у Беластоцкай вобласці. Першы бой з фашыстамі — 22 чэрвеня 1941-га... Адступленне. Акружэнне, з якога нельга было вырвацца... І салдат застаўся на акупіраванай тэрыторыі. Адыі для патрыёта мог быць толькі адзіным — змагацца з ворагам. Адыі трапіла ў партызанскі атрад... Колькі слоў з баявой характарыстыкай на сакратара камітэта камсамола 2-й асобнай Клянянскай партызанскай бригады А. Шарыпава: «... арганы з адзін з першых партызанскіх атрадаў у Мухінскіх лясах (Ершчыцкі і Рослаўскія раёны Смаленскай вобласці)». Удзельнічае ў многіх баявых аперацыях, якія праводзяць атрад, батальён, брыгада, выяўляе сябе выключна смелым, знаходлівым, мужным камандзірам». Разам

з таварышамі па партызанскай барацьбе Адыі Шарыпаў дзейнічаў на памежных беларуска-расійскіх тэрыторыях. Атрад Сашы (так пазней баявыя сябры называлі падраздзяленне Шарыпава) змагаўся з ворагамі ў Краснапольскім раёне, на Магілёўшчыне.

Казахстан і Беларусь — дзве кропкі адліку ў свецеўспрымання Адыі Шарыпава.

Дзякуючы падтрымцы мясцовага насельніцтва наладжваліся засады, партызаны ўзрывалі масты, чыгуначныя магістралі, знічалі варажую тэхніку... У пачатку кастрычніка 1943 года 2-я Клянянскай брыгада злучылася з часткамі Чырвонай Арміі.

...Сардэчнага адносіны да шматпакатнага беларускага народа назаўсёды захаваліся ў душы адважнага казахца. Пасля Вялікай Айчыннай вайны Адыі Шарыпаў стаяў перад чытачом паўстаўшым падтрымліваць сувязь са сваімі братамі па тэме, па змаганні з фашыстамі ў магілёўскіх і смаленскіх лясах. У 1985 годзе былі партызан наведваюць у Краснапольскі раён. Вось што расказвае ўдава пісьменніка — Клара Мынжасарава: «Ён заўсёды ў удзячнасцю ўспамінаў жыхароў вёсак, мястэчак, якія сустракаліся на яго партызанскім шляху. Гэтыя людзі, што жылі ў акупіраванай тэрыторыі, часта чыталі навуковыя кніжкі, цікавіліся гісторыяй, іх уласнаму гаварэнню, іх мове. Яны ўсё гэта ўспаміналі ад самога героя Клара Жагіпарова — удава пісьменніка. Яна расказвае не пра перанак, а пра самога пісьменніка: «Адыі Шарыпавіч часта губляў прытомнасць. А калі яна вярталася, за бачыў у суседнім пакоі схіленую пляччу. Гэтыя людзі, што жылі ў акупіраванай тэрыторыі, часта чыталі навуковыя кніжкі, цікавіліся гісторыяй, іх уласнаму гаварэнню, іх мове. Яны ўсё гэта ўспаміналі ад самога героя Клара Жагіпарова — удава пісьменніка. Яна расказвае не пра перанак, а пра самога пісьменніка: «Адыі Шарыпавіч часта губляў прытомнасць. А калі яна вярталася, за бачыў у суседнім пакоі схіленую пляччу. Гэтыя людзі, што жылі ў акупіраванай тэрыторыі, часта чыталі навуковыя кніжкі, цікавіліся гісторыяй, іх уласнаму гаварэнню, іх мове. Яны ўсё гэта ўспаміналі ад самога героя Клара Жагіпарова — удава пісьменніка. Яна расказвае не пра перанак, а пра самога пісьменніка: «Адыі Шарыпавіч часта губляў прытомнасць. А калі яна вярталася, за бачыў у суседнім пакоі схіленую пляччу. Гэтыя людзі, што жылі ў акупіраванай тэрыторыі, часта чыталі навуковыя кніжкі, цікавіліся гісторыяй, іх уласнаму гаварэнню, іх мове. Яны ўсё гэта ўспаміналі ад самога героя Клара Жагіпарова — удава пісьменніка. Яна расказвае не пра перанак, а пра самога пісьменніка: «Адыі Шарыпавіч часта губляў прытомнасць. А калі яна вярталася, за бачыў у суседнім пакоі схіленую пляччу. Гэтыя людзі, што жылі ў акупіраванай тэрыторыі, часта чыталі навуковыя кніжкі, цікавіліся гісторыяй, іх уласнаму гаварэнню, іх мове. Яны ўсё гэта ўспаміналі ад самога героя Клара Жагіпарова — удава пісьменніка. Яна расказвае не пра перанак, а пра самога пісьменніка: «Адыі Шарыпавіч часта губляў прытомнасць. А калі яна вярталася, за бачыў у суседнім пакоі схіленую пляччу. Гэтыя людзі, што жылі ў акупіраванай тэрыторыі, часта чыталі навуковыя кніжкі, цікавіліся гісторыяй, іх уласнаму гаварэнню, іх мове. Яны ўсё гэта ўспаміналі ад самога героя Клара Жагіпарова — удава пісьменніка. Яна расказвае не пра перанак, а пра самога пісьменніка: «Адыі Шарыпавіч часта губляў прытомнасць. А калі яна вярталася, за бачыў у суседнім пакоі схіленую пляччу. Гэтыя людзі, што жылі ў акупіраванай тэрыторыі, часта чыталі навуковыя кніжкі, цікавіліся гісторыяй, іх уласнаму гаварэнню, іх мове. Яны ўсё гэта ўспаміналі ад самога героя Клара Жагіпарова — удава пісьменніка. Яна расказвае не пра перанак, а пра самога пісьменніка: «Адыі Шарыпавіч часта губляў прытомнасць. А калі яна вярталася, за бачыў у суседнім пакоі схіленую пляччу. Гэтыя людзі, што жылі ў акупіраванай тэрыторыі, часта чыталі навуковыя кніжкі, цікавіліся гісторыяй, іх уласнаму гаварэнню, іх мове. Яны ўсё гэта ўспаміналі ад самога героя Клара Жагіпарова — удава пісьменніка. Яна расказвае не пра перанак, а пра самога пісьменніка: «Адыі Шарыпавіч часта губляў прытомнасць. А калі яна вярталася, за бачыў у суседнім пакоі схіленую пляччу. Гэтыя людзі, што жылі ў акупіраванай тэрыторыі, часта чыталі навуковыя кніжкі, цікавіліся гісторыяй, іх уласнаму гаварэнню, іх мове. Яны ўсё гэта ўспаміналі ад самога героя Клара Жагіпарова — удава пісьменніка. Яна расказвае не пра перанак, а пра самога пісьменніка: «Адыі Шарыпавіч часта губляў прытомнасць. А калі яна вярталася, за бачыў у суседнім пакоі схіленую пляччу. Гэтыя людзі, што жылі ў акупіраванай тэрыторыі, часта чыталі навуковыя кніжкі, цікавіліся гісторыяй, іх уласнаму гаварэнню, іх мове. Яны ўсё гэта ўспаміналі ад самога героя Клара Жагіпарова — удава пісьменніка. Яна расказвае не пра перанак, а пра самога пісьменніка: «Адыі Шарыпавіч часта губляў прытомнасць. А калі яна вярталася, за бачыў у суседнім пакоі схіленую пляччу. Гэтыя людзі, што жылі ў акупіраванай тэрыторыі, часта чыталі навуковыя кніжкі, цікавіліся гісторыяй, іх уласнаму гаварэнню, іх мове. Яны ўсё гэта ўспаміналі ад самога героя Клара Жагіпарова — удава пісьменніка. Яна расказвае не пра перанак, а пра самога пісьменніка: «Адыі Шарыпавіч часта губляў прытомнасць. А калі яна вярталася, за бачыў у суседнім пакоі схіленую пляччу. Гэтыя людзі, што жылі ў акупіраванай тэрыторыі, часта чыталі навуковыя кніжкі, цікавіліся гісторыяй, іх уласнаму гаварэнню, іх мове. Яны ўсё гэта ўспаміналі ад самога героя Клара Жагіпарова — удава пісьменніка. Яна расказвае не пра перанак, а пра самога пісьменніка: «Адыі Шарыпавіч часта губляў прытомнасць. А калі яна вярталася, за бачыў у суседнім пакоі схіленую пляччу. Гэтыя людзі, што жылі ў акупіраванай тэрыторыі, часта чыталі навуковыя кніжкі, цікавіліся гісторыяй, іх уласнаму гаварэнню, іх мове. Яны ўсё гэта ўспаміналі ад самога героя Клара Жагіпарова — удава пісьменніка. Яна расказвае не пра перанак, а пра самога пісьменніка: «Адыі Шарыпавіч часта губляў прытомнасць. А калі яна вярталася, за бачыў у суседнім пакоі схіленую пляччу. Гэтыя людзі, што жылі ў акупіраванай тэрыторыі, часта чыталі навуковыя кніжкі, цікавіліся гісторыяй, іх уласнаму гаварэнню, іх мове. Яны ўсё гэта ўспаміналі ад самога героя Клара Жагіпарова — удава пісьменніка. Яна расказвае не пра перанак, а пра самога пісьменніка: «Адыі Шарыпавіч часта губляў прытомнасць. А калі яна вярталася, за бачыў у суседнім пакоі схіленую пляччу. Гэтыя людзі, што жылі ў акупіраванай тэрыторыі, часта чыталі навуковыя кніжкі, цікавіліся гісторыяй, іх уласнаму гаварэнню, іх мове. Яны ўсё гэта ўспаміналі ад самога героя Клара Жагіпарова — удава пісьменніка. Яна расказвае не пра перанак, а пра самога пісьменніка: «Адыі Шарыпавіч часта губляў прытомнасць. А калі яна вярталася, за бачыў у суседнім пакоі схіленую пляччу. Гэтыя людзі, што жылі ў акупіраванай тэрыторыі, часта чыталі навуковыя кніжкі, цікавіліся гісторыяй, іх уласнаму гаварэнню, іх мове. Яны ўсё гэта ўспаміналі ад самога героя Клара Жагіпарова — удава пісьменніка. Яна расказвае не пра перанак, а пра самога пісьменніка: «Адыі Шарыпавіч часта губляў прытомнасць. А калі яна вярталася, за бачыў у суседнім пакоі схіленую пляччу. Гэтыя людзі, што жылі ў акупіраванай тэрыторыі, часта чыталі навуковыя кніжкі, цікавіліся гісторыяй, іх уласнаму гаварэнню, іх мове. Яны ўсё гэта ўспаміналі ад самога героя Клара Жагіпарова — удава пісьменніка. Яна расказвае не пра перанак, а пра самога пісьменніка: «Адыі Шарыпавіч часта губляў прытомнасць. А калі яна вярталася, за бачыў у суседнім пакоі схіленую пляччу. Гэтыя людзі, што жылі ў акупіраванай тэрыторыі, часта чыталі навуковыя кніжкі, цікавіліся гісторыяй, іх уласнаму гаварэнню, іх мове. Яны ўсё гэта ўспаміналі ад самога героя Клара Жагіпарова — удава пісьменніка. Яна расказвае не пра перанак, а пра самога пісьменніка: «Адыі Шарыпавіч часта губляў прытомнасць. А калі яна вярталася, за бачыў у суседнім пакоі схіленую пляччу. Гэтыя людзі, што жылі ў акупіраванай тэрыторыі, часта чыталі навуковыя кніжкі, цікавіліся гісторыяй, іх уласнаму гаварэнню, іх мове. Яны ўсё гэта ўспаміналі ад самога героя Клара Жагіпарова — удава пісьменніка. Яна расказвае не пра перанак, а пра самога пісьменніка: «Адыі Шарыпавіч часта губляў прытомнасць. А калі яна вярталася, за бачыў у суседнім пакоі схіленую пляччу. Гэтыя людзі, што жылі ў акупіраванай тэрыторыі, часта чыталі навуковыя кніжкі, цікавіліся гісторыяй, іх уласнаму гаварэнню, іх мове. Яны ўсё гэта ўспаміналі ад самога героя Клара Жагіпарова — удава пісьменніка. Яна расказвае не пра перанак, а пра самога пісьменніка: «Адыі Шарыпавіч часта губляў прытомнасць. А калі яна вярталася, за бачыў у суседнім пакоі схіленую пляччу. Гэтыя людзі, што жылі ў акупіраванай тэрыторыі, часта чыталі навуковыя кніжкі, цікавіліся гісторыяй, іх уласнаму гаварэнню, іх мове. Яны ўсё гэта ўспаміналі ад самога героя Клара Жагіпарова — удава пісьменніка. Яна расказвае не пра перанак, а пра самога пісьменніка: «Адыі Шарыпавіч часта губляў прытомнасць. А калі яна вярталася, за бачыў у суседнім пакоі схіленую пляччу. Гэтыя людзі, што жылі ў акупіраванай тэрыторыі, часта чыталі навуковыя кніжкі, цікавіліся гісторыяй, іх уласнаму гаварэнню, іх мове. Яны ўсё гэта ўспаміна